

Scientific Conference

ПРОМЕНЯЩИ СЕ ПРАКТИКИ В УСЛОВИЯ НА ТРАНСГРАНИЧНА МИГРАЦИЯ

Десислава ПИЛЕВА

Институт по етнология и фолклористика с Етнографски музей, БАН

Abstract. Migration moves individuals in “alternative” ways. In the text, this notion is considered in two different perspectives. The first one is within the context of years-long process of movements between countries and homes, in different directions, for different periods of time, and under different circumstances. The second one refers to the change of this more or less dynamic way of transnational life of the Bulgarian – Syrian families during the last decade, which deprives them from the possibility of immediate contact with the loved-once “there”. As a result of the conflict in Syria, the life trajectories of the interlocutors underwent a peculiar transformation in order to find, establish and maintain ways of communication across distance. In this sense, the article addresses the topic of the adaptation of mixed couples and their children living in Bulgaria to the shifting conditions for co-presence with their Syrian relatives, as well as the adaptation of these new circumstances of co-presence from distance to the changing lifestyle of all participants.

Keywords: co-presence, informational and communicational technologies (ICT), mobility, mixed families, Syria

Въведение

Често възможността за директно общуване с някого бива взимана за даденост, невинаги обаче контакта и физическата близост с определен кръг от хора е въпрос на личен избор. В някои случаи, като военни конфликти например, те са подвластни на фактори извън нашия контрол, като политическата обстановка, състоянието и достъпа до технологии и транспорт, и други. Всичко това се отнася за много българо-сирийски семейства в България. До преди време те са разполагали със свободата да избират своя начин и честота на общуване със сирийските роднини „там“, докато днес са принудени да установят други (нови) начини за поддържане на контакта с тях, бидейки физически разделени.

Както Марушка Свашек отбелязва, миграцията „почти неизбежно... движи индивидите по алтернативни начини“ (Svašek, 2008). Множество тълкувания могат да се отнесат към това твърдение в зависимост от контекста. Тук обаче то се вписва в процеса на дългогодишни движения между различни страни (родини) и домове, за различни периоди от време, при различни обстоятелства. През последното десетилетие този процес неизбежно, но и до голяма степен непредвидено е прекъснат, оставяйки участниците с по-малко алтернативи за комуникация. В този контекст се позиционират, два основни въпроса – как семействата контролират контактите си *преди* и как адаптират промяната или променят адаптацията си *сега*.

Изследователски подход и методология

Подход

Темата на статията е анализирана през призмата на два модела на *съ-присъствие* (co-presence) – физическо и виртуално (Baldassar, 2008). Осъществяването на първото в условия на миграция предполага

трансгранични пътувания. От една страна, физическото съ-присъствие е съществено за поддържането на директни лице-в-лице и „тяло-в-тяло“ контакти с близките, позволявайки на всеки от тях да „прочете истинските мисли на другия, да наблюдава езика на тялото... да усети цялостната реакция” (Urry, 2003). Директните контакти без посредничество (на хора и технологии) намаляват възможността за получаване на преценена и отсята от някой друг информация. Следователно, комуникацията е (по-)истинна и неподправена, предразполагаща към проявяване на взаимност и съпричастност в конкретни разговори и ситуации.

От друга страна, физическото съ-присъствие на смесените двойки и децата им в Сирия им дава възможност да „видят/усетят мястото“ (държавата, града, дома и т.н.), което им позволява и да „видят/усетят момента“, участвайки в различни дейности и практики съвместно с близките си (Boden & Molotch, 1994; Urry, 2002; Mason, 2004). Така, не само местните партньори, но и неместните им съпрузи и поколенията биват придобиват усещането за част от рода „там“. Желанието за взаимодействие лице-в-лице е провокирано от взаимният копнеж и носталгия едни по други, следователно, то е движено от „роднински връзки“ и „културни кодове на поведение“, които дават на общуващите уникално усещане за интимност (Stephenson, 2002; Svašek 2008). По този начин те имат възможност да придобият „споделяно познание едни за други... издържано във времето на виртуално общуване от разстояние“ (Mason, 2004). В последствие, когато смесените семейства се върнат в България, мислите за преживените срещи и събития в Сирия се превръщат едновременно в носители и инициатори на спомени за емоционални преживявания (Svašek, 2008). Значението на тези твърдения се засилва неимоверно след като семействата са лишени от възможността

безопасно да посещават „другата“ страна, а начините им на съ-присъствие (значително) се променят.

Ситуацията в Сирия, която през 2011 година ескалира във въоръжен конфликт с много участници, превръща физическата дистанция между българо-сирийските семейства, живеещи „тук“ и сирийските им роднини „там“ в постоянна величина. В следствие на което, те намират *алтернативни* начини да „бъдат заедно“ въпреки дистанцията. Бързото развитие на информационните и комуникационни технологии (ИКТ) съществено допринася за справянето с новата ситуация на физическо разделение, позволявайки на индивидите да останат свързани. Благодарение на тях, смесените двойки и децата им установяват собствени маниери на комуникация с роднините, в зависимост от нуждите на всяко семейство и отделните му членове, техническата грамотност и достъп до средства за комуникация, както и на някои „семејни норми и задължения“ (Nedelcu & Wyss, 2016). Така роднини от цял свят биха могли да свържат всекидневието си едни с други, което Urry (2002) нарича „виртуална близост“ („virtual proximity“), а Baldassar (2008) определя като „виртуално съ-присъствие“ („virtual co-presence“).

Социалните взаимодействия, основани на общуването от разстояние, се трансформират под влиянието на развиващите се ИКТ, като новите средства за комуникация по-скоро допълват, отколкото заменят вече съществуващите, разширявайки възможностите за поддържане на контакт от разстояние (Licorpe, 2004; Licorpe & Smoreda, 2005; Nedelcu & Wyss 2016). В тази връзка, интернет и социалните мрежи се превръщат в единственият начин за незабавна и директна, дори лице-в-лице, връзка с близките, живеещи далеч. Всекидневната комуникация, която те предлагат, позволява членовете на едно семейство/род да дискутират социални и политически теми, да взимат решения заедно по

важни въпроси, както и да разменят информация за „нищо съществено“ (Wilding, 2006).

Имайки предвид горе написаното, целта на статията, от една страна, е да дискутира аспекти от физическото съ-присъствие на българо-сирийски семейства и техни сирийски родственици *преди* началото на конфликта; от друга, да покаже някои трансформации на съ-присъствието им *след* – през последното десетилетие.

В текста се използва названието „смесени“ по отношение на семействата, като обединяващо бикултурни, бирелигиозни и билингвални, както и крос-национални двойки (Breger & Hill, 1998; Vinea, 2007; Edwards et al., 2010; Nakamura Lopez, 2017). Последният посочен термин се отнася до екзогамни бракове, в които двамата партньори запазват родното си гражданство и поддържат връзки с родината си, независимо от мястото на пребиваване (Cottrell, 1990). Наименованията „тук“ и „там“ също намират място в текста като синоними съответно на България (мястото на постоянно пребиваване) и Сирия (страната на произход на небългарските партньори, която присъства по един или друг начин в живота на смесените семейства). Тези определения също така са използвани от събеседниците ми за географско разграничаване на двете страни.

Методология

Настоящият текст се основава на етнографски данни,¹⁾ събрани с дълбочинни полу-структурирани интервюта, някои от които са проведени лице-в-лице, а други по Facebook и Skype (в зависимост от предпочитанията на съответните събеседници). Участниците в изследването бяха намерени чрез посредничеството на общи познати или на други събеседници. Разговорите са проведени с един или двама членове от едно семейство, един от партньорите и пълнолетно дете

(поотделно). По този начин бяха придобити различни гледни точки за едни и същи въпроси, както и допълването и сравнението на събраната информация.

Статията се фокусира върху четири двойки между съпрузи сирийци и съпрузи българки. Сирийците идват в България през 1970-те и 1980-те г. с цел да получат висше образование в различни сфери.²⁾ Българките също се сдобиват с висше образование в родната им страна. Една от двойките сключва брак през 1980-те години, а другите три – 1990-те години. Две от семействата имат по едно дете, а останалите – по две. Поколението със смесен произход е родено между 1980 и 2011 г.

Тези семейства бяха избрани, заради значителното време, което изкарват в Сирия през годините. Техният начин на живот преди конфликта се характеризира както от усядане „там“ за определен период от време, така и от изграждане на конкретен модел на мобилност „между“ двете страни в последствие. От една страна, това помага на сирийците да съхранят и развият взаимоотношенията с родните си семейства. От друга, физическото съ-присъствие позволява на българските партньори и децата да станат част от живота „там“ на всекидневно ниво, което е от съществено значение за изграждането на по-стабилна и дълготрайна връзка с „другия“ род. Честите срещи по време на посещенията и престоите в Сирия са били възможност за родствениците да „усещат присъствието на хора и места с петте сетива“ (Baldassar, 2008). След началото на конфликта в Сирия обаче, обстоятелствата позволяващи тези пътувания преминават през (драстична) трансформация. Посещенията на семействата не просто спират, но и начините за комуникация с роднините, живеещи на различни места, се променят.

Съ-присъствие *преди*

По време на следването си „тук“, повечето сирийци са имали малко или никакви възможности да посетят родната си страна, следователно, първите им пътувания са около времето на сключване на брак. Често това се случва съвместно с българските партньори, които дори се явяват основни инициатори за гостуванията. В този смисъл, най-съществената цел на пътуванията е полагане на основите на личните взаимоотношения с рода на (бъдещите) съпрузи.

В определен момент от живота на разглежданите двойки, Сирия се превръща в място за живот, страна, в която и двамата партньори могат да намерят професионална реализация и да отгледат децата си. Никоя от двойките не е обмисляла да се установи другаде в страната, освен в родния град на сирийския партньор, тъй като търсят близост до роднините на всекидневно ниво. Чрез интензивна комуникация лице-в-лице взаимоотношенията между общуващите биха могли да се разгърнат в множество аспекти. В следващите параграфи ще бъдат представени на кратко житейските истории на четирите семейства³⁾ в контекста на миграцията и мобилността като начин на живот.

След дипломирането от университета и раждането на първото им дете през 1996 г., *първото семейство* (б. 1993 г.) решава да се установи в родния град на Фаяз. Конкретният повод за това е постъпването му в казармата, което не само, че е задължително за страната, но и той смята за свой дълг. „Там“ семейството живее с родителите и несемейните сиблинги на съпруга. След две години и половина когато Фаяз се уволнява, семейството (вече четиричленно) решава да остане в Сирия за още известно време. Двамата партньори се опитват да разработят частни практики по дентална медицина и психология, с цел да постигнат финансова независимост от бащата на Фаяз и да се установят в собствен дом. През 2000 г. обаче, поради някои финансови затруднения на цялото

домакинство, които неизбежно повлияват върху смесената двойка, Фаяз и Ирена решават да се върнат в България.

Второто семейство (б. 1980 г.) тръгва за Сирия през 1985 г., след като Ариф откупва военната си служба. Двойката заедно с четири годишната им дъщеря се установява в самостоятелен апартамент с отделни помещения за медицински кабинети. В този случай, за разлика от останалите, решението за миграция е основно на съпруга. Ариф смята, че професионалната реализация, за която и двамата са имали възможност „там“, както и постигането на финансова стабилност ще бъдат достатъчни мотиватори за Магда, за да останат. За българската съпруга, обаче, физическото разстояние от родителите ѝ е твърде трудно за преодоляване, поради което, тя прекарва повечето време от следващите четири години живеейки с тях и дъщеря си в България, а той – пътувайки интензивно между двете страни. В последствие, намирайки тази ситуация за твърде некомфортна и дори абсурдна, по думите на Ариф, през 1989 г. семейството се установява окончателно „тук“.

Сирийският партньор от *третото семейство* (б. 1996 г.) напуска Медицинския университет, в който следва няколко години, поради финансови затруднения на родителите си. Въпреки това Асиф решава да остане в България, където по-късно създава бизнес за внос и износ на стоки. Първото посещение на двойката в Сирия е през 1994 г., преди сключването на брак. Поводът за няколко месечния престой е търговията на съпруга със страни в района. След шест години, през 2001 г., Асиф и Светла отново се установяват в страната, но този път заедно с пет годишния си син, с идеята да останат за постоянно, развивайки бизнеса си и живеейки в собствен апартамент в семейната сграда на родителите му. Не след дълго обаче, двадесетте години живот в чужбина оказват решаващо значение за неспособността на Асиф да се адаптира както към

живота в страната, така и в непосредствена близост до роднините си. В следствие на което, двойката се завръща в България.

Съпругът от *четвъртото семейство* (б. 1998), подобно на предходния случай, решава да остане и да работи в България още докато е в университета. През 1994 г. обаче, няколко години след като Джамал среща Жасмин, двамата заминават за Сирия за една година. Пътуването е иницирано от Жасмин, с цел да се запознае с роднините и социо-културните специфики преди да сключи брак с чужденец. Скоро след сватбата им през 1998 г. двойката отваря втория си архитектурен офис, този път в родния град на Джамал. Имайки работа и в България и в Сирия, те създават своеобразен модел на живот в мобилност между двете страни, превръщайки ги в място за живеене и професионално развитие. Въпреки това, двойката планира окончателно усядане в Сирия след раждането на децата им, крачка, която така и не успяват да осъществят.

Независимо от причините да напуснат Сирия, никоя от първите три двойки не прекъсва присъствието си „там“ в следствие. След връщането в България, физическото разстояние между смесените семейства и сирийските роднини е компенсирано от своеобразната рутина на мобилност, която създават. В зависимост от възможностите и предпочитанията на двойките (и децата им) честотата и продължителността на престоите варират от веднъж годишно за два – три месеца до всяка втора година за няколко седмици. Докато децата са в училищна възраст обаче, пътуванията са стриктно съобразявани с летните им ваканции. Това позволява на поколението и родителите да съчетават най-лесно посещенията „там“ с живота си „тук“. По време на престоите в Сирия, всички семейства отседат в дома, който са обитавали преди.

Сред всички разглеждани примери, пътуванията на *първото семейство* са най-регулярни, а престоите – най-структурирани. За десет

години Фаяз и Ирена и двете им деца (р. 1993 и 1998 г.) предприемат добре планирани и ежегодни посещения. Както голямата дъщеря описва, „*със сестра ми оставахме за цялата лятна ваканция... [родителите ни] идваха за по две седмици, единият пътуваше с нас, след това другият идваше да ни вземе*“. Семейството не се отклонява от създадената от тях (по давление на бащата) рутина, тъй като никое друго време от годината не позволява толкова дълъг престой за децата.

Сходна е ситуацията и с *третото семейство*. Асиф и Светла своеобразно дублират модела на пътуване, който установяват докато живеят в Сирия, а изкарват летата в България. След връщането им „тук“, двойката успява да поддържа ежегодни посещения „там“ за поне месец през летните ваканции на сина им (р. 1996 г.).

След не толкова успешния опит да се установят в Сирия, *второто семейство* се стреми да намери най-подходящия и удобен начин да прекарва време със сиблингите на съпруга и техните семейства „там“. За десетилетието след усядането им в България, Ариф и Магда посещават „другата“ страна на всеки две години за няколко седмици през лятото. Тази постоянност е спазвана стриктно докато дъщеря им (р. 1980 г.) е в училище. Когато обаче тя постъпва в университет и особено след като заминава за Германия, за да продължи обучението си, гостуванията на двойката в Сирия се осъществяват веднъж на няколко години.

Четвъртото семейство установява малко по-различен начин на живот „между“ двете страни. През по-голяма част от времето, мястото им на пребиваване и продължителността им на престой „тук“ и „там“ се определят от професионалните им ангажименти. Между 2008 и 2010 г. двойката се установява по-трайно в България, поради раждането на първото им дете. Именно това събитие е посочено като очакваната повратна точка за окончателното им усядане в Сирия.

Като цяло, за престоите „там“, а и посещенията в последствие, биха могли да се сметнат за „рутинни“, според класификацията на Baldassar et al. (2007). От една страна, в част от случаите поддържането на професионални и инвестиционни практики регулира честотата на (някои) посещения. Асиф например притежава различни търговски бизнеси, свързани със Сирия и региона на Близкия Изток още от началото на 90-те години. Благодарение на което до 2010 г. той пътува сам до родната си страна и град многократно за различни периоди от време. Междувременно обаче успя да организира усядането на семейството си „там“ в началото на 2000-те. Именно с цел да се установят за постоянно в Сирия, Джамал и Жасмин поддържат архитектурното си бюро там в продължение на десетилетие, като и партньорите пътуват често, дори „*понякога два пъти месечно*“, между двете страни. Следователно, живеят в условия на мобилност, където „домът вече не е едно място - той е локация“ (Hooks, 1990; Urry 2002).

От друга страна, изборът за усядане в родния град очертава желанието за физическо съ-присъствие с роднините на всекидневно ниво като най-съществена цел за живот „там“. Това завръщане в родината на сирийските партньори обаче не представлява връщане назад към живота им от преди миграцията. Те трябва да се адаптират към *новата* социо-културна среда и семейно-родова обстановка. Същевременно, съвместното (при три от двойките) съжителстване с роднини позволява на българските съпруги и децата със смесен произход да изградят лична връзка с родствениците без посредничеството на други членове на семейството и/или средства за комуникация.⁴⁾

Независимо дали двойките изпълняват професионални задължения или взаимодействат с роднини, всички те имат достатъчно време и възможности да изградят всекидневна рутина „там“. Те взимат участие в разнообразни социо-културни събития, домакински дейности,

размяна на гостувания, празници и др. По този начин смесените семейства биват приобщавани към „другия“ род, дом и социална среда. В този смисъл, Petridou (2001) твърди, че едно място придобива значението на *дом* посредством извършването на конкретни практики, така например, сирийските партньори пият чай всяка вечер заедно с бащите и братята си, което е своеобразна препратка към „едно време“, преди заминаването за България.

За българките (и децата), съвместното съжителство има по-различна културна перспектива. Например за Светла една от най-запомнящите се практики от живота ѝ „там“ е всекидневното приготвяне и консумация на обедите. *„На обяда много държат, на мен ми беше много стряскащо, два часа приготовления, накрая за пет минути няма нищо [смее се]“*. От друга страна, семейните обеди са един от най-силните примери за всекидневно родово взаимодействие в домашна среда. Това е дълготрайна и високо ценена традиция, един от най-важните моменти във всекидневната рутина за жените, децата и мъжете (които имат възможност да са у дома по това време).

Освен всекидневни практики са налице и по-специални и празнични случаи, които събират родствениците. Така, смесените семейства участват в редица семейни, но и социални събития и практики (които в доста от случаите съвпадат), имайки предвид многобройния род и широкия социален кръг на „другите“ роднини. Такива са например семейно-родовите сбирки на родственици, живеещи в различни части на страната и света, както и размяната на гостувания с близки, приятели, съседи за празненства като байрамите. Друг пример е коледния карнавал в родния град на Джамал. Въпреки че посещението му е традиционна практика за сирийската рода, присъствието на Жасмин допринася за преживяването. Съвместното посещение на карнавала превръща местните родственици (които са мюсюлмани) в „посредници“ между

тамошната характерна социо-културна практика и неместната снаха. Съпреживяването на празненствата дава както на смесената двойка, така и на рода, нова перспектива към събитието и добавя нова дълбочина на съ-присъствието.

Въпреки че като цяло пребиваването „там“ само по себе си предполага смесените двойки и децата им физически да присъстват в живота на близките си, наличието на голям род и обширен социален кръг, със значителна част от които се поддържат активни и всекидневни контакти, предпоставят желанието им да не са наистина на линия през цялото време. В този контекст, понятието за *лично пространство* се явява интересен акцент в част от разказите на жените. Докато някои могат да се усамотят в собственото си жилище на известна дистанция от родата (Джамал и Жасмина, Ариф и Магда), други се отделят в апартамента си на горния етаж, макар и в една сграда с останалите роднини (Асиф и Светла), а трети разполагат само с пространството на собствената си стая в дома на родителите (Фаяз и Ирена). Понякога интензивността на общуване, както с роднините, така и с посетителите на дома, които често са приемани до толкова като свои, че границата между тях и членовете на семейството се заличават, води до някои не до там приятни изживявания, особено за съпругите, чиито социо-културни възприятия в някои случаи значително се различават от местните разбирания. Такъв е случаят с Ирена например, *„идват съседите, влизат си в кухнята, отварят хладилника, и гостите правеха същото и аз бях много изненадана от това нещо“*. За социо-културната перспектива на Ирена тези ситуации са твърде необичайни, някои дори неприемливи, като възприятието за „всички врати са отворени“, включително на спалните, които се превръщат в места за социално взаимодействие с роднини, приятели и съседите. Това поведение навлиза в личното ѝ пространство. От една страна, съвместното съжителство ѝ показва

различни социални граници (или липсата на такива) заедно с културни перспективи, които тя в последствие преосмисля. От друга, с времето тя успява да постави някои граници между себе си и околните във всекидневието (като затварянето на вратата на спалнята когато има нужда от това).

В този контекст, търсенето на лично пространство означава ли отбягване на съ-присъствието? Вярвам, че отговорът е „не“, тъй като временното раздражение и противоречие в конкретна ситуация не води до общо отхвърляне на личния контакт или времето прекарано с близки.

Търсенето на усамотение е просто част от процеса на адаптация към различна социо-културна среда. То дава време на неместните партньори да намерят мястото и ролята си в рода.

Наред с всичко посочено до момента, налице е и друга цел за регулярното посещение на Сирия от страна на първите три семейства, а именно, за да „облекчат болката от разделението“, възприятие, което съответства на т. нар. „специални посещения“ (Baldassar et al., 2007). Тук като най-важни актьори ще посоча децата със смесен произход и сирийските родственици. Посещенията дават възможност и време на бабите и дядовците да изградят своята роля в живота и отглеждането на децата.

В случая на Фаяз и Ирена, поддържането на тази връзка е основната причина за стриктните им посещения. За бащата, дъщерите му трябва да имат активни лични контакти с родното му семейство. Летните им престои в Сирия не са били обект на дискусия нито между партньорите, нито между родителите и децата. Когато семейството се установява „там“, голямата им дъщеря е в невръстна възраст, а след две години се ражда второто им дете. Предвид това, сирийските родственици неизбежно придобиват важна роля в им докато са „там“. Следователно, по-късно, при дългите летни посещения, не само бабата и дядото, но и

лелите, чичовците и техните семейства се грижат за децата на Фаяз и Ирена. Това стриктно поддържано с десетилетие взаимодействие е от съществена важност за съхранението на връзката между родствениците. Това има проявление и през последното десетилетие.

Комуникацията лице-в-лице и физическото съ-присъствие на сирийските роднини и детето от смесен произход е основната цел на посещенията на Ариф и Магда през 1990-те. Следователно, гостуванията им през година прекъсват след като дъщеря им отива в университет. От една страна, родителите на Ариф почиват години преди той да се върне в Сирия през 1980-те, а братята и сестрите му са семейни. При така стеклите се обстоятелства, той няма морално задължение да полага грижи за който и да е от близките си „там“. От друга страна, когато дъщеря им заминава в чужбина, Ариф и Магда се стремят да прекарват възможно най-много време с нея (в по-късен етап и внучката си). Това измества значението на контакта със сирийските родственици на позададен план.

Запознаване на първородното им дете с „другите“ роднини е сред основните цели на посещението на Джамал и Жасмин в Сирия през 2009 г. Семейството възнамерява да прекара качествено време с близките си и да пътува до различни места в страната преди да се установи окончателно „там“. След няколко месеца обаче, Жасмин разбира, че е бременна за втори път, което провокира решението на двойката да се върне в България *само* до раждането и първите месеци на детето. Въпреки намеренията, този няколко месечен престой в Сирия се оказва последен.

Макар гостуванията на четирите семейства да водят *единствено* до „периодични моменти на физическа близост“ (Urqu, 2002) с роднини, специални/всекидневни събития и важни/познати места, тези посещения са съществени за поддържането на активни връзки както с хората, така и

с местата и културата. Възможностите за пътуване между двете страни спомагат справянето с дистанцията както от страна на смесените семейства, така и на сирийските им роднини (Baldassar et al., 2007; Markov, 2019). Все пак, възможността да са „там“, да се движат свободно, придава на мобилността усещането за нещо дадено, за нещо сигурно. Истинската важност на физическото съ-присъствие бива същински осъзната след прекъсването на посещенията (някъде между 2009 и 2011 г.), когато обстоятелствата се променят за всички тях. В следствие на това, сирийските партньори, но и съпругите и децата им, биват своеобразно „заточени“. Тази нова ситуация извън техния контрол изисква *алтернативни* начини за комуникация.

Съ-присъствие след

В тази секция са представени примери, маркиращи няколко промени и модификации в живота на разглежданите семейства след началото на конфликта в Сирия, отнасящи се до възможностите за съ-присъствие с близките „там“. След като през последното десетилетие нито смесените семейства, нито роднините им имат възможност гостуват едни на други,⁵⁾ те си взаимодействат и общуват посредством ИКТ.

Комуникацията от разстояние обаче, не е нова за двойките и близките им „там“. Сирийските партньори общуват с роднините си още от студентските години. Тогава, както и през следващите две десетилетия начините, честотата и постоянството на контактите се различават значително от сега. През 1980-те и 1990-те, четиримата мъже са имали възможност да провеждат телефонни разговори един път месечно. Поради своята специфика тези контакти изискват предварителна уговорка за ден и час, което ги прави регулярни. Високата цена на обажданията (първоначално от пощата, в следствие от домашен телефон) ограничава броя на близките с които мигрантите са могли да общуват.

Така контактите с родителите, особено майките, се очертават като основни, а те от своя страна, се сдобиват с функцията на медиатори между децата си и други роднини, препредавайки информация.

В днешно време, физическата дистанция между родственици, живеещи в различни точки на света, една държава или дори на един град би могла да се преодолее значително по-лесно посредством широкия спектър на ИКТ, а интернет предоставя множество варианти за създаване на виртуално пространство (Skype, Facebook, Viber, WhatsApp, Snap Chat, Instagram). Социалните медии и интернет приложенията позволяват размяната на дълги и кратки текстови, гласови и видео съобщения, както и осъществяването на безплатни телефонни/аудио-видео и конферентни разговори по всяко време и от всякъде. „Социалното лепило“, както Вертовек (2004) характеризира влиянието на поевтинелите международни телефонни разговори върху взаимоотношенията между мигранти и роднини, е напълно приложим термин по отношение на гореизброените способности за съвременна комуникация. Развиващите се ИКТ се явяват компенсаторни механизми за преодоляването на „разстоянието и географското разделение“ (Licoppe, 2004).

В този контекст, след като възможността за пътуване до Сирия е отнето и тъй като по-голяма част от близките родственици остават в страната, виртуалното съ-присъствие заема неразделна част от начина на живот на смесените семейства. Според Baldassar (2008) честотата и постоянството в осъществяването на контакт зависи от наличието на „надеждни и достъпни“ технологии. В този контекст, смарт телефоните, които всеки член на рода притежава, са *достъпно* средство за комуникация. Въпреки това, извънредните обстоятелства в Сирия правят интернет връзката не толкова *надеждна*. Освен всичко, *подходящото* време за осъществяване на контакт от разстояние също е от значение. Партньорите от четирите семейства са активни и работещи хора, което не

им позволява да провеждат чести и дълги разговори по всяко време. Същото би могло да се отнесе и за близките сирийски родственици, особено за мъжете. Въпреки това, всички те намират време за комуникация.

Имайки предвид динамичното всекидневие и непредвидените обстоятелства, които може да се появят в родните места на сирийските партньори, най-лесният и практичен начин за поддържане на (относително) постоянна комуникация е чрез размяната на текстови съобщения. Въпреки, че понякога е времеемко, тя не изисква непременно общуване в реално време, а позволява на участниците да се включат в удобен за тях момент. Друго предимство е, че размяната на съобщения им дава възможност да поддържат множество разговори с различни събеседници едновременно. Въпреки това, писмената комуникация не заменя директното общуване в реално време. Макар честотата на аудио-видео обажданията чрез Skype, Messenger и Viber понякога да са по-редки в сравнение с размяната на съобщения, разговорите и визуалният контакт предават на участниците усещането за физическа близост, макар и от разстояние. Видео връзката позволява на общуващите да наблюдават изразенията и реакциите на отсрещния, т.е. да „прочетат какво си мисли наистина“ (Urry, 2003).

Обикновено, онлайн общуването се осъществява всекидневно или ежеседмично. Фаяз, Асиф и Джамал имат групови и индивидуални съобщения с конкретни родственици. Ирена, Светла и Жасмин също са част от тези общи съобщения и поддържат контакт с отделни членове на рода. Виртуалната комуникация включва някои от най-близките родственици – сиблинги, братовчеди, племенници, дори представители на по-възрастното поколение – родители, чичовци и лели. Достъпът до ИКТ на много от по-възрастните зависи от помощта на по-младите около тях. Поради това, в някои случаи контактите с племенниците

преобладава пред тези с родителите, както в случая на Джамал и Жасмин например. Родителите на Фаяз обаче не изпитват затруднения при използването на ИКТ и интернет, *„тъй като баба ми и дядо ми живеят сами... на баба ми ѝ е доста скучно и звъни почти всяка вечер. По няколко пъти през деня, даже“*. Благодарение на техническата грамотност, която позволява самостоятелност, основните всекидневни контакти посредством обаждания в този случай са с родителите/бабата и дядото, а не с по-младото поколение.

Предвид обстоятелствата Ариф комуникира с братята и сестрите си и техните семейства. Основната разлика между него и останалите случаи е, че липсват чести неформални контакти с който и да е от родствениците. Така Ариф описва комуникацията с близките си, *„тая инициатива от тяхна страна [идва], няма така петнай ‘се дена някой да не се обади, понякога ние се обаждаме [...] те се сецат когато има празник, аз не се сецам [...] отвикнах от тези празници“*. Този принцип на не толкова чести контакти от разстояние е обичаен за родствениците по принцип и не е свързан с физическата дистанция от последното десетилетие.

Като цяло, от една страна се забелязва лек превес на инициативността на родителите (когато са способни), както и младото поколение „там“ за неформални разговори със смесеното семейство, отколкото обратното. По-възрастните предпочитат аудио обаждания като по-лесен и пълноценен начин за комуникация, докато по-младите използват основно размяната на текстови съобщения. От друга страна, контактите със сиблингите и братовчедите са инициирани еднакво често от двете страни и се провеждат по двата начина. Независимо от инициаторите и честотата на комуникация, като цяло не е необходим конкретен повод за осъществяване на контакт.

Ролята на децата със смесен произход обаче не е еднозначна в комуникацията. Децата на Джамал и Жасмин рядко участват в разговорите с роднините на баща си. Като основна причина се очертава това, че са родени в навечерието на конфликта, което не им дава възможност да изградят лична и непосредствена връзка с близките си в Сирия. Друга пречка е, че децата не владеят достатъчно добре общ език с роднините си, поради което родителите са посредници между тях и членовете на рода по време на обажданията.

Към момента на провеждане на изследването, синът на Асиф и Светла е в своите 20 години, владее английски и умее да комуникира на сирийски арабски, и не само е срещал множество от роднините си през годините, но и е живял „там“ като дете. Въпреки това обаче физическото разделение през последното десетилетие (докато е в тийнейджърска възраст) бележи връзката му със сирийските родственици и води до доста спорадична директна комуникация с някои от тях. Сходна е ситуацията и с дъщерята на Ариф и Магда, чиито посещения в Сирия значително намаляват още десет години преди началото на конфликта. И при двете семейства това води до значително (пре)предаване на информация между децата и сирийските роднини от активните общуващи – родителите.⁶⁾

Дъщерите на Фаяз и Ирена обаче значително се различават от останалите три случая. Регулярните годишни посещения и няколко месечните престои в Сирия от съвсем ранна детска възраст се отразяват позитивно на взаимоотношенията между децата и роднините. Близката роднинска връзка между страните изгражда необходимост от поддържането на личен контакт и след края на срещите лице-в-лице. Двете сестри поддържат всекидневна или ежеседмична комуникация чрез текстови съобщения и аудио/видео обаждания не само с бабата и дядото, но и с братовчеди, чичовци и лели.

Развиващите се ИКТ добавят и допълнителна функционалност на виртуалното съ-присъствие – публикуването и размяната на визуални материали. Те, както и текстовите съобщения, съдържат разнообразна информация, отнасяща се до всекидневни дейности, интересни места, които актьорите посещават и специални събития, като подготовка и честване на празници. От една страна са статуси и снимки, видеа и кратки визуални истории в различни социални медии, които могат да инициират коментари (израз на радост, вълнение, съжаление; пожелания и т.н.) в публичното пространство от страна на близки. Такива например са публикациите във Facebook на Асиф и Светла, които съпътстват пътуванията им между Швеция (настоящата страна на пребиваване) и България (в която живее синът им), придружени от снимки и видеа от пътя. Поради своята честота, тази дейност придобива смисъла на практика, която винаги предизвиква реакции и коментари от сирийски родственици, често изразявани на арабски език. От друга страна е размяната на фото и видео материали между роднини в лични или групови съобщения. Подборът на участниците в подобна кореспонденция показва близката връзка между конкретни групи от членовете на рода. По този начин, посредством профилите си в социалните мрежи и телефонните приложения, смесените семейства, включително представители на порасналото поколение, и сирийските роднини имат възможността да пътуват виртуално и да присъстват в живота на близките си, макар и от разстояние. Следователно, както Уайлдинг (2006) твърди, те се превръщат във „виртуални семейства“, които се срещат регулярно или от време на време в киберпространството.

Същевременно, социалните мрежи, като Facebook са използвани и като средство за изразяване на силни граждански позиции, в конкретните случаи на Джамал и Жасмин, както и на Фаяз и Ирена, свързани с войната в Сирия. Двете семейства губят близки и приятели във времето

на конфликта, някои от тях дори са случайни жертви на войната, а други – бойци от някоя от враждуващите страни. В този смисъл, Facebook е пространство където те могат да изразят своята гледна точка. С публикуването на графични видео клипове и снимки от бойното поле (по време на акция или последствията от такава), придружени със силни изказвания, те превръщат личните си профили в платформа за изразяване на мисли, страхове, гняв, разочарование, несъгласие, тъга, копнеж и т.н. По този начин те могат да намерят/предоставят подкрепа от/за близките си и други съмишленици (виж също Glick-Schiller et al., 1992; Wilding, 2006). Така, виртуалното пространство е използвано за способ за преодоляване на физическото разстояние между „тук“ където трябва да живеят и „там“ където не могат да бъдат.

Чрез използването на ИКТ разделените родственици са в състояние да се „чувстват и функционират като семейство“ (Mahler, 2001). Въпреки, че това по принцип е валидно за използването на средства за комуникация в рамките на транснационални семейства, при наличието на извънредни обстоятелства обаче тяхната функция има по-силно значение. В случаите, разглеждани тук, виртуалното съ-присъствие осигурява редовна (независимо от периодичността) размяна на информация, идеи, новини или просто на неформални разговори. Следователно, смесените семейства „тук“ и сирийските родственици „там“ могат не само да прекарват време заедно, но и да съпреживяват различни събития в живота едни на други.

Дискусия

Чувството на копнеж (понякога дори това на задължение) към близки, живеещи далеч води до търсене на възможности за поддържане на връзка въпреки пространството между тях. В този смисъл, дори временното пребиваване в Сирия (отчасти) е резултат от копнежа по

родното семейство и родината. Същевременно, посещаването на „другата“ страна е своеобразно пътуване към корените на сирийските партньори (виж също Nguyen & King 2002; Stephenson, 2002), които под една или друга форма, са също част от тези смесените семейства. Неизбежно гостуванията, независимо от честотата и продължителността на престойте се отразяват на начина на живот на двойките и децата им, както и обратното. Чрез пребиваването в Сирия семействата заявяват желание да поддържат близки взаимоотношения в рамките на рода, стремежи се да преодолеят физическата дистанция с останалите. Заради това, личните срещи и семейните събирания придобиват значението на *специални събития*, което ги натовазва с определени очаквания по отношение на роднинската комуникация, своеобразно наваксване на времето, в което близките са били физически разделени (виж също Licoppe & Smoreda. 2005).

В този смисъл, когато възможността да пътуват до Сирия и да са във физическа близост с роднините си е (неочаквано) прекъсната, четирите семейства изпадат в особена ситуация. Те напускат страната с идеята да се върнат отново следващата година или след няколко месеца, както обикновено. Това възприятие е проява на схващането им, че посещенията и престойте „там“ са даденост, движение, което е под техния контрол. В действителност обаче, на тяхно разположение са други начини за контакт – най-вече виртуално. Въпреки че комуникацията от разстояние не е нова за двойките и сирийските им роднини, общуването посредством ИКТ се превръща в (почти) единственият начин на съ-присъствие.

Въпреки че намирам твърдението на Угрю (2002), че „виртуалното... пътуване няма просто да замести физическото, тъй като... [последното] се оказва задължително за поддържането на социалния живот“ за валидно по принцип, в конкретния контекст, когато

става дума за изключителни обстоятелства, виртуалното съ-присъствие може да се окаже *единствената алтернатива* за поддържане на (каквито и да е) взаимоотношения във времето и от дистанция. Така следващото твърдение също намира място в настоящата дискуссия: „сега, повече от всякога, разпространението на ИКТ и новата медийна среда започна да оспорва предпоставката, че силните взаимоотношения изискват взаимодействия лице-в-лице“ (Baldassar et al., 2016: 135– 136).

Все пак, къде остава физическото съ-присъствие след началото на конфликта в Сирия? Възможностите за това не са елиминирани напълно, въпреки че са силно ограничени. Срещите обаче се провеждат извън зоната на конфликт, по-конкретно в две европейски държави, Норвегия и Швеция – новите места на живот на някои сирийски роднини, напуснали родината си след 2011 г. До момента на провеждане на интервютата, единствено Фаяз и Асиф имат сиблинги, които са мигрирали заедно със семействата си, търсейки убежище.⁷⁾ Следователно, гостувания до тези европейски страни позволява повече или по-малко интензивна комуникация лице-в-лице и възстановяване на физическата близост с някои от родствениците си.

Що се отнася до семействата на Ариф и Джамал, най-близкото взаимодействие със сирийските роднини (всички от които живеят в родината) остава аудио-видео комуникацията от разстояние. Въпреки че и четирите семейства са създали модел за поддържане на семейни/роднински връзки чрез ИКТ, те все още се надяват, че ще успеят да се върнат „там“. В тази връзка, по време на разговора ни Жасмин сподели надеждите на двойката: „*Плануваме 2018 ако в Сирия най-накрая настъпи мир [...] с негова милост [посочва сина си] и дъщеря ми [...] да направиме [сватбено] тържество [...] заради сирийската рода главно, 'щото те искат да ме видят булка. В Сирия родата е сплотена*

голяма, за тях ще е супер забавление, може би за мен ще е удоволствие...“.

Желанието на партньорите не е самоцелното провеждане на сватбени прием, а да създадат специален спомен заедно с роднините от които са отделени и да направят дългоочакваното семейно-родово събиране. Въпреки това, през 2018 г. двойката отпразнува двадесетата си годишнина от сватбата „тук“ отново без своите сирийски роднини.

В този контекст всички мои събеседници си задават следния въпрос: Дали срещата в трета държава ще бъде единственият начин за взаимодействие лице-в-лице с роднините в обозримо бъдеще?

NOTES / БЕЛЕЖКИ

1. Представените тук интервюта са резултат от две дългогодишни проучвания. Дисертационното ми изследване „Имиграция и смесени семейства (между българи и имигранти от Близкия Изток и Сверена Африка)“ (2015 – 2017 г.) се отнася до между културното взаимодействие в рамките на смесени семейства. Разглеждам въпроси отнасящи се до би-културни и крос-национални семейства и в рамките на текущия проект „Културна адаптация и интеграция на имигрантите в България“ (ДН 20/8), финансиран от Фонд „Научни изследвания“ в България (2018 – 2022 г.).

2. През социалистическия период България сключва редица билатерални договори за образователно и културно сътрудничество със страни от Близкия Изток и Африка (Tsonev, 1999; Filipova, 2009; Pileva, 2017).

3. В текста са използвани измислени имена. Макар да са характерни за културата, към която принадлежи съответния събеседник, те не кореспондират с рождените им имена.

4. Това също се отнася до езика. Ирена, Светла и Жасмин владеят сирийски арабски. Те го усвояват докато живеят „там“ и го поддържат през годините с близките си и на работното си място. Магда обаче, както и повечето деца със смесен произход, които имат пасивно познание по родния език на бащите си, използват основно английски. Изключение е дъщерята на третото семейство, за която арабският се превръща в един от езиците, използвани най-активно в професионалната сфера.

5. Посещения до България от страна на някои от сирийските роднини, най-вече братя, също са регистрирани. Те обаче са спорадични и се осъществяват основно през 1980-те и първата половина на 1990-те. В случаите на Асиф, Фаяз и Джамал гостуванията са преди усядането на смесените им семейства в Сирия и установяването на рутина по отношение на пътуванията до „там“ през следващите години. Що се отнася до братята на Ариф, те прекратяват посещенията си до България (които са били доста чести в сравнение с останалите случаи) в средата на 1990-те, след като нивото на (организираната) престъпност в страната драстично нараства, а те като чуждестранни туристи се чувстват особено застрашени.

6. В контекста а цялостното изследване, липсата или рядката виртуална комуникация между порасналото поколение със смесен произход и роднините на небългарския родител не са често срещани.

7. Благодарение на миграцията на един от братята и семейството му в Швеция, Асиф и Светла също успяват да се установят в страната.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

Baldassar, L. (2008). Missing Kin and longing to be together: emotions and the construction of co-presence in transnational relationships. *J. Intercultural Studies*, 29, 247–266.

- Baldassar, L., Baldock, C.V. & Wilding, R. (2007). *Families caring across borders: migration, ageing and transnational caregiving*. New York: Palgrave MacMillan.
- Baldassar, L. & Nedelcu, M. & Merla, L. & Wilding, R. (2016). ICT-based co-presence in transnational families and communities: challenging the premise of face-to-face proximity in sustaining relationships. *Global Networks*, 16, 133–144.
- Boden, D. & Molotch, H.L. (1994). The compulsion to proximity (pp. 257–286). In: Friedland, R. & Boden, D. (Eds.). *Now here: space, time and modernity*. Los Angeles: University of California Press.
- Breger, R. & Hill, R. (1998). *Cross-cultural marriage: identity and choice*. Oxford: Berg.
- Glick-Schiller, N. & Basch, L. & Blanc-Szanton, C. (1992). Towards a definition of transnationalism: introductory remarks and research questions (pp. ix-xiv). In: Basch, L. & Glick-Schiller, N. & Blanc-Szanton, C. (Eds.). *Towards a transnational perspective on migration: race, class, ethnicity, and nationalism reconsidered*. New York: New York Academy of Sciences.
- Cottrell, A.B. (1990). Cross-national marriages: a review of the literature. *J. Comparative Family Studies*, 21, 151–169.
- Edwards, R., Caballero, C. & Puthussery, S. (2010). Parenting children from ‘mixed’ racial, ethnic and faith backgrounds: typifications of difference and belonging. *Ethnic & Racial Studies*, 33, 949–967.
- Filipova, N. (2009). *Balgaria izgrazhda kulturni i obrazovatelni mostove s Siria (sredata na 50-te godini – sredata na 60-te godini na 20 vek)* (pp. 320-331). In: *Problemi i predizvikatelstva na arheologicheskite i kulturno-istiricheskite prouchvania, tom 2*. Plovdiv: Plovdiv University Press [Филипова, Н. (2009). България изгражда културни и образователни мостове със Сирия (средата на 50-те – средата на

60-те години на XX век) (сс. 320-331). В: *Проблеми и предизвикателства на археологическите и културно-историческите проучвания, том 2*. Пловдив: Пловдивски университет “Паисий Хилендарски”].

- Hooks, B. (1990). *Yearning: race, gender and cultural politics*. London: Turnaround.
- Licoppe, C. (2004). “Connected” presence: the emergence of a new repertoire for managing social relationships in a changing communication technoscape. *Environment & Planning D: Society & Space*, 22, 135–156.
- Licoppe, C. & Smoreda, Z. (2005). Are social networks technologically embedded: how networks are changing today with changes in communication technology. *Social Networks*, 27, 317–335.
- Mahler, S.J. (2001). Transnational relationships: the struggle to communicate across borders. *Identities*, 7, 583–619.
- Markov, I. (2019). Changing practices of “being together” in the transnational Kin-relationships among Gorani. *Glasnik Etnogr. Instituta SAHU*, 67, 501–522.
- Mason, J. (2004). Managing kinship over long distances: the significance of ‘the visit’. *Social Policy & Society*, 3, 421–429.
- Nakanura Lopez, M. (2017). *Mixed family life in the UK: an ethnographic study of Japanese-British families*. London: Palgrave Macmillan.
- Nedelcu, M. & Wyss, M. (2016). ‘Doing family’ through ICT-mediated ordinary co-presence: transnational communication practices of Romanian migrants in Switzerland. *Global Networks*, 16, 202–218.
- Nguyen, T.H. & King, B. (2002). Migrant communities and tourism consumption: the case of the Vietnamese in Australia (pp. 221-240). In: Hall, C.M. & Williams, A.M. (Eds.). *Tourism and migration: new*

- relationships between production and consumption*. Dordrecht: Kluwer..
- Petridou, E. (2001). The taste of home (pp. 87-104). In: Miller, D. (Ed.). *Home possessions: material culture behind closed doors*. New York: Berg.
- Pileva, D. (2017). Images of 'our foreign friends': representations of students from the Middle East and Africa in the Bulgarian newspaper 'Student's Tribune' (1960s–1970s). *Anthropology*, 4, 47–62.
- Stephenson, M.L. (2002). Travelling to the ancestral homelands: the aspirations and experiences of a UK Caribbean community. *Current Issues Tourism*, 5, 378–425.
- Svašek, M. (2008). Who cares: families and feelings in movement. *J. Intercultural Studies*, 29, 213–230.
- Tsonev, K. (1999). *Balgaro-arabskite otnoshenia: fakti i analizi*. Sofia: Paradigma [Цонев, К. (1999). *Българо-арабските отношения: факти и анализи*. София: Парадигма].
- Urry, J. (2002). Mobility and proximity. *Sociology*, 36, 255–274.
- Urry, J. (2003). Social networks, travel and talk. *British J. Sociology*, 54, 155–175.
- Vertovec, S. (2004). Cheap calls: the social glue of migrant transnationalism. *Global Networks*, 4, 219–224.
- Vinea, A. (2007). *Creating families across boundaries: a case study of Romanian/Egyptian mixed Marriages*. New York: American University in Cairo Press.
- Wilding, R. (2006). "Virtual" intimacies: families communicating across transnational contexts. *Global Networks*, 6, 125–142.

✉ Dr Desislava Pileva,
Institute of Ethnology and Folklore Studies
with the Ethnographic Museum,
Bulgarian Academy of Sciences
6A, Moskovska, Str.
1000, Sofia, Bulgaria
E-Mail: drislava.pileva@iefem.bas.bg

© 2020 Venets: Author

